

Згадуючи передвоєнний Острог та його населення

Ольга Руй,
красназевець

За даними магістрату в 1930 р. в Острозі проживало 12975 осіб. З них 57,5% населення – євреї.

У ті часи щороку видавалась «Адресна книжка Польщі». Посібник був орієнтований для торгівлі, промисловості, ремесел і рільництва. Острог у ньому характеризується так: «Місто приграничне Здолбунівського повіту, має прикордонну установу, лісництво, магістрат, 2 костели, 3 церкви, синагогу, державну гімназію, вчительську семінарію, професійну школу, музей ім. князів Острозьких, 5 бібліотек, комунальну лікарню, лікарню єврейської, регіональну поліклініку, амбулаторію Каси хворих, сирітський дім, притулок для старців; спілки польських купців, єврейських купців, дрібних купців, ремісників, власників домів, плантаторів цукрових буряків; електростанцію, 2 млини, 2 пилорами, виробництво свічок, фарб, гребенів, виправка шкір». А далі в алфавітному порядку перераховані і вказані адреси магазинів, лікарів, ремісників.

Я в своїх спогадах буду опиратись на 1938 – 1939 роки. Пере-

глядаючи список, бачимо, що в торгівлі і ремеслах переважають єврейські прізвища, тобто, в основному вони забезпечували життєдіяльність міста. Як не дивно, але навіть серед ковалів знаходимо єврейське прізвище. Виняток становлять лише магазини ковбас і кондитерські. Вони належали чехам: Цінерту, Прешеку, Полсуо, Голечку. Перед війною у вказані роки я пам'ятаю ще 2 синагоги: на вулиці Красногорка і на Новому Місті (за молокозаводом), а також єврейську гімназію «Тарбут», що знаходилась на вул. Татарській (напроти теперішнього райвідділу освіти).

У списку вражає, що в місті було більше 30 магазинів із тканинами, майже стільки ж кравців, а також різноманітні професії: бляхарі, малярі, гончарі, виробники шкір, дамських капелюхів, виробники мила, паперових торбинок, різніки бидла, столарі, шевці, слюсарі, шклярі й багато інших професій.

Дивує, що магазинів із галантерії було більше 20, а аптек – всього дві. Очевидно, в той час люди хворіли значно менше, і ліків було мало. Острог був інтернаціональним містом, про що свідчить хоча б наша вулиця, перша праворуч за мостом на Новому Місті.

Змінялися політичні устрої, а з ними назва вулиці: Церковная, Серкієвпа, Млинарська, Мельницкая, Д. Наливайка, Братів Наливайків. На ній було 7 будинків, але вона досить цікава за змістом. На розі центральної вулиці (в той час Ю. Пільсудського) і нашої вулиці стояв приходський дім, у ньому проживали священики, що служили в Свято-Воскресенському храмі. З 20-х років до січня 1935 року Милій Рафальській, а пізніше о. Григорій Гобчанський; а також єврейська сім'я Штіренберга (мати з дочками і сином Шмілеком, якому вдалося вчасно виїхати на схід і він залишився живим, після війни приїздив до Острога на могили розстріляної родини). Там жили також дві польські сім'ї: Петровські (батьки, 2 доньки-близнючки Галя і Геля та син Генек); орендар млина А. Сладковський; українські сім'ї Бондарів, Андрушків, Аркад'євих і наша російська сім'я Путових. Її родоначальники Євграф і Ксенія були родом з-за Москви, з Володимирської губернії. Не знаю, як вони опинилися в Острозі, але до революції дід працював у Межиріччя на ректифікаційному (очистка спирту) заводі дистилатором.

Щодо віросповідання, то на вулиці були представлені католи-

цизм, православ'я, старообрядництво, балтизм та іудаїзм. Але різниця в національностях і віросповіданні не заважала родинам жити в дружбі, взаємоповазі та розумінні. Таким був і весь Острог.

Одним із найбагатших і найвпливовіших євреїв був Гольберт. Його будинок стояв поруч із гімназією. В радянські часи в ньому був кінотеатр. На тому місці тепер знаходиться ЗОШ I – III ст. № 1.

Не знаю, які справи були в батька до нього, але час від часу батько до них ходив і брав мене з собою. У них було двоє дітей: син і донька. Обоє були вже дорослими і навчалися у Парижі в Сорбонні. Мене там завдяки радо зустрічали (мабуть, компенсували свій сум за дітьми) і дарували дитячі книги російською мовою з серії пригод і фантастики, казки братів Грім. Мадам говорила, що коли я вступлю до гімназії, вона буде чекати мене на велику перерву на другий сніданок із чашкою гарячого шоколаду і тістечком. На жаль, вони обоє померли до 1938 року – часу мого вступу до гімназії. Поховані на єврейському кладовищі за брамою. Таке місце вважалося найбільш почесним.

У мого діда добрим знайомим був єврей Гентіс. Він був власником магазину залізних виробів.

Магазин знаходився по вул. Татарській, тепер на цьому місці ресторан «Рікос».

В 1941 році, коли почалася німецька окупація і всіх євреїв переселили в гетто, до нас приїшов Гентіс із великою валізою. В ній були товари з його колишнього магазину. Просив зберегти, а якщо їх втрачуть – користуватися. Коли з'ясувалося, що їх сім'ї вже немає в живих, відкрили валізу. В ній були напилки, замки, шевська дратва, пилики, молотки – все те, що потрібно в будь-якому домогосподарстві. А зверху лежав синій бостонський відіріз шерсті на чоловічий костюм і записка, в якій Гентіс просив віддати цей відіріз синові діда Василеві. В сім'ї розповідали, що під час Першої світової війни Василь Путов певний час працював у військовому призовному пункті і допоміг Гентісу не потрапити в горило війни. В 1944 р. Василь приїхав відвідати батьків і йому передали відіріз. З нього згодом пошили випускний костюм синові Василя Миколи, який закінчував Ленінградську військову академію, а згодом став академіком, директором Ленінградського інституту пульмонології.

Закінчення на 9 стор. >>>

Згадуючи передвоєнний Острог та його населення

Не можу не згадати і такого випадку. Одного разу до нас прийшла жінка і каже, що її прислав настоятель собору о. Михайл Рихлицький і просить дати щось з жіночої одежі, бо він переховує в льосі двох єврейок і немає в що їм переодягнутися. Звичайно, мама дала одягу, білизну. На жаль, прізвищ цих жінок не пам'ятаю.

Але повернемось у довоєнний Острог. В місті тоді було 4 пекарні: Харченка, Лернера, Фінкеля і пекарня на Новому Місті, де тепер прохідна молокозаводу. Прізвище єврея не пам'ятаю, але по хліб і булочки частенько до нього бігала. А ще вранці (на замовлення) свіжі булочки приносили з пекарні додому. Особливо смачними були рогалики з маком, кайзерки, французькі булочки.

Навпроти пекарні був продовольчий магазин єврея Нути, у якого купували цукор, крупи та іншу дрібноту. Шкільне приладдя купували в магазині Бібера (центральна вулиця на розі з теперішньою Чорновола), взуття в магазині Спектора (вул. Татарська), тканини в магазині Каца (вул. Татарська), галантерею в магазині Гриніса (там, де тепер колишній готель). Пам'ятаю екскурсію до друкарні Шейнерберга, а власником кінотеатру був Штейнерберг. Власником парового млина був Зусман Б., а власником пилорами Зусман Г.

В 1938 році я вступила до 1 класу

Острозької гімназії, після закінчення 6-річної початкової школи, що розміщувалася в приміщенні сучасної академії. В цій школі вчилися переважно діти поляків, офіцерів і урядовців. Я не пам'ятаю жодного учня-єврея.

В 1-му класі гімназії зі мною вчився Вася Котовіч, син лікаря. Жили вони по нинішній вул. Чорновола, з правого боку. Цей будинок є і тепер. А з другої сторони жила наша однокласниця Ліля Каркер. Її батько був кравцем. Пам'ятаю маленького Перкіса, батьки мали галантерейний магазин. Однокласником був Яша Гельман. Вони жили в будинку, що перший за греблю з Нового міста. Він і тепер стоїть. Їм вдалося вчасно виїхати на схід. Після війни Яків повернувся, закінчив Львівський медінститут, довгий час працював головним лікарем Рівненського пологового будинку, потім виїхав до Польщі, де і помер. Вчилася я також із дочкою власника аптекарського складу Клариою Комендант. Після 17 вересня 1939 року вона ще ходила в 6 клас радянської школи. Родичі батьків жили в Москві, були бездітними. Це була генеральська сім'я. Вони забрали Кларию в Москву, щоб дати їй добру освіту. Думаю, що вона у війну загинула, бо якби була жива, то обов'язково відвідала б Острог.

З приходом радянської влади закрились всі магазини і майстерні, але до кінця 1939 року люди ще користувались

залишками товарів, а більшість власників магазинів збідніли, дехто працював продавцем у державних магазинах, де товарів було обмал. Пам'ятаю, як тітка зі мною ходила в 2 години ночі займати чергу за півлітрою оливи і півкілограмом цукру.

Найстрашнішим спогадом залишається 4 серпня 1941 р. З нашого будинку і подвір'я було видно міст і нас дуже здивувало, коли ми побачили єврейське населення, що вели німці і українські поліцаї в сторону лісу. А декілька днів перед цим молоді хлопці, вигнані з домівок поліцаями, копали під лісом ривчакі. В цей день о 4 годині дня помер мій дідусь Євграф Путов, і бабуся послала мене до своєї знайомої Марії Мельничук, щоб та прийшла і приготувала тіло до похорону. А жила вона в останньому будинку перед площею, де відбувався розстріл. Добре, що я не пішла центральною вулицею, а бічними. Весь розстріл бачив молодий хлопчик Олексій Мулевич, який із цікавості заліз на вишку з сіном, а злізти звідти вдень вже боявся. Ми з лікарем Шпізелем їздили до нього і Шпізель записав його розповідь на магнітофон. Не знаю, чи ця плівка збереглась, і у кого вона тепер.

Так місто втратило своє єврейське населення. Але в моїй пам'яті вони залишилися, як працюючі, чесні й доброзичливі люди.